מיהי דבורנית בארי? *Ophrys umbilicata* ssp. *beerii*

אסף שיפמן, מושב מרחביה – asafshifman@gmail.com
הביא לדפוס: אבי שמידע

תקציר: אנו מדווחים על תחילת פריחתה של דבורנית בארי ברחבי הנגב המערבי. מהבחינה הפורמלית של הסיסטמטיקה **דבורנית בארי** היא תת מין של **דבורנית אומביליקטה** (ד.הטבור), הגדל אך ורק בעולם בנגב המערבי עם זליגה צפונה עד השרון. כלומר מעמדו התקף הפורמלי של הטקסון הוא תת-מין של ד.הטבור אך אנו יכולים ל"התפאר" בעוד טקסון אנדמי הגדל אך ורק בישראל אשר שמו בעברית "דבורנית בארי" ושמו המדעי – *Ophrys umbilicata subsp. beerii* Shifman.

==========

באזור בנגב המערבי ודרום פלשת פורחת בחודשי ינואר-פברואר (מתחילה בדצמבר ומטפטפת עד סוף מרץ) דבורנית אשר קשה להגדירה על פי הספרים הקלסיים וגם באתרי המרשתת שמה משתנה לפרקים – אנו נקרא לה בעקבות אסף שיפמן **דבורנית בארי**. אסף קרא לטקסון חדש למדע זה (Shifman 2011) על שם אחיו וכך שמה הלטיני והעברי אך שם זה תואם היטב את האופטימום תפוצה באזור בארי ובתי-גידול של בתרונות הלס בנגב המערבי.

דבורנית בארי *Ophrys umbilicata ssp. beerii* 7.2.18 גברעם, צילם א.שפירא ©

דבורנית בארי *Ophrys umbilicata subsp. beerii* Shifman שייכת לקבוצת "**דבורנית אומביליקטה – *umbilicata***" אשר המינים הגדלים ממנה בישראל הם **דבורנית דינסמור, ד.רודוס, ד.בארי וד.רחבת-שפה** (= **ד.צהובת-שוליים**). אופייני לקבוצה הוא שהעלה העטיף החיצוני האמצעי קמור ונוטה קדימה וחופן באופן חלקי את אברי המין של הפרח; השם של הקבוצה Umbilicata ניתן על שם **דבורנית אומביליקטה** (**דבורנית הטבור**) אשר נפוצה בקפריסין, האיים האגאיים, וטורקיה. באשר לישראל, מקובלת היום הדעה **שדבורנית דינסמור**, ששמה המדעי ***Ophrys carmeli***, היא שם נרדף בלבד לדבורנית הטבור ואינה מין נפרד. (במשפט מוסגר אציין שדעה זו לא מקובלת עלי ואני עוסק בימים אלו בהשוואה של הנתונים המורפולוגיים, נתוני המאביקים וגם השוואה של נתונים גנטיים בין ה**דינסמור** בישראל ו**האומביליקטה** מקפריסין במטרה להוכיח **שדבורנית דינסמור** היא מין או לפחות תת מין עצמאי ולא שם נרדף ל**אומביליקטה**).

דבורנית בארי *Ophrys umbilicata ssp. beerii* 6.2.20 תל-רעים צילמה מרס שמאלי ©

מכיוון שעל הפרק **דבורנית בארי** נתרכז הפעם במאפיינים שלה ובהבדלים בינה ובין הדבורניות האחרות בקבוצה. כדי לא לייגע נציין מעכשיו את שם המין בלבד ללא שם הסוג.

נתחיל <u>בתיאור הכללי</u>:

פרח **הבארי** קטן מפרחי הקבוצה, 7-11 מ"מ אורך ו- 8.5-12 מ"מ רוחב לעומת 11-14 מ"מ אורך ו- 10-15 מ"מ רוחב **ברחבת-השפה** הגדולה בקבוצה. גם ד**ינסמור** גדולה ממנה במקצת.

<u>תיאור השפית:</u>

השפית קמורה בכל מיני קבוצת ה**אומביליקטה**. **בבארי** שולי השפית פרושים וצבעם ירקרק צהוב עד חום בהיר, **בדינסמור** שולי השפית מקופלים אל מתחת לשפית ולעיתים אף חופפים זה על זה. **ברחבת-השפה** שולי השפית פרושים מאד וצבעם ירוק צהוב. השרטוט על גבי השפית בדרך כלל דל ומוגבל לחלק העליון של השפית לעומת שרטוט מורכב שמתפרש על פני כל השפית **בדינסמור וברחבת-השפה**.

<u>צבע עלי העטיף:</u>

עלי העטיף ב**בארי** ירוקים לבנבנים עד ורדרדים ולעיתים נדירות אפילו ורודים בהירים. **ברחבת-השפה** תמיד ירוקים. **בדינסמור** ירוקים עד לבנבנים, לעיתים רחוקות ורדרדים.

<u>מועדי פריחה:</u>

בבארי מתחילת דצמבר עד תחילת מרץ באזור בארי, אמצע ינואר עד מרץ בשרון.

ברחבת-השפה מרץ עד אמצע אפריל. **בדינסמור** ינואר – אפריל.

<u>התפוצה</u>:

הבארי נפוצה בעיקר בנגב הצפוני בבתרונות הלס של אזור בארי ולאורך מישור החוף. **רחבת-השפה** גדלה רק באזור השרון. **הדינסמור** גדלה ב-20 מגלילות ישראל והיא הסחלב הנפוץ בישראל. באזור גבעת-אולגה ופארק השרון דבורנית בארי סינפטרית לד.רחבת-שפה ואף יש בינהן טיפוסי ביניים. דגם סינפטרי גיאוגרפי זה מחזק את ההשקפה כי עדיף לתת לטקסטנים אלה מעמד של תת-מין(א.ש.). מאידך מדגיש כותב מאמר זה כי לא מוכרות לו צורות מעבר בין דבורנית דינסמור לד.רחבת-שפה במישור החוף!

<u>המאביקים</u>:

על סמך תצפיותיו של דורון הירשברג היה מוסכם שהמאביק של **הדינסמור** הוא זכר מהסוג מחושית (Eucera). שם המין עדיין לא ידוע. המאביקים של **הבארי ורחבת-השפה** אינם ידועים.

<u>בני כלאיים</u>:

לרחבת-השפה לא ידועים בני כילאיים. **הבארי והדינסמור** מכליאים כנראה ביניהם. יש ביניהם חפיפה גם במועדי הפריחה וגם באזור התפוצה ולכן בהעדר מחסומים אחרים מתקבלות צורות מעבר או בני כילאיים. באזור הנגב הצפוני יש בכל זאת כחודש בו פורחת רק **הבארי** וזה אולי מסביר את העובדה שבאזור הנגב הצפוני המין השולט הוא **הבארי והדינסמור** הרבה יותר נדיר.

כפי שצינתי בתחילה, רק מחקר של המאביקים ומחקר גנטי יראו אם מדובר במינים או תתי מינים עצמאיים של **דינסמור**, **רחבת-שפה ובארי**, או שמדובר בשמות נרדפים בלבד **לאומביליקטה**.

<u>הערה</u>: למרות האמור לעיל, באתר של קיו גארדן וגם באתר של פלנטליסט התקבל **שדבורנית בארי** היא תת מין של **דבורנית אומביליקטה**. כלומר מעמדו התקף הפורמלי של הטקסון הוא "תת-מין של ד.הטבור" אך אנחנו יכולים ל"התפאר" בעוד טקסון אנדמי הגדל אך ורק בישראל – דבורנית בארי.

דבורנית בארי *Ophrys umbilicata ssp. beerii* 7.2.18 גברעם, צילם א.שפירא ©

כדי להקל על זכירת ההבדלים בין דבורניות קבוצת הטבור(אומביליקטה), חיברתי סימנים בחרוזים לנוחיות הקוראים:

"שיר הלל לקבוצת דבורניות הטבור":

א- השפית מקופלת
העטיף לבנבן או ירוק
תמיד "**כרמלי**"
וזהו חוק.

ב- הדורסלי לאחור
העטיף ירוק
זו ""**רודיאה**" חבר
וגם זה חוק.

ג- השפית פתוחה
העטיף לבנבן
הפתעה גדולה
"**בארי**" כמובן.

ד- השפית פרושה
וירוקה בשוליים

צדקת חבר

זו "**צהובת שוליים**"

את השם העברי

אי אפשר לנחש

"**דבורנית רחבת שפה**"

זה מה שיש.

[[*סוף השיר ההלל לקבוצת דבורניות הטבור*]].

———————

מימין: דבורנית דינסמור *Ophrys carmeli* , קומות 17.3.2018, צומת מוקיבלה(התענכים). באמצע ימין: דבורנית רחבת-שפה, 21.3.2009, יקום. באמצע שמאל: דבורנית בארי, 21.2.2018, קיבוץ בארי. משמאל: דבורנית רודוס, 25.3.09, קיבוץ אפיק. צילם אסף שיפמן ©

דבורנית דינסמור *Ophrys carmeli* מאוכלוסיית שוקדה, השתלמות כלנית 6.2.2020, הגדיר אסף שיפמן ; נדגיש כי פרטים אלה צולמו בתוך אוכלוסיה גדולה אשר הוגדרה כדבורנית בארי *Ophrys umbilicata ssp. beerii*. צלמה מרס שמאלי ©

———————————————

ספרות:

דפני א האבקה בסוגים סחלב ודבורנית-אבולוציה מגמול לרמיה, עלון רתם 19: ע' 87-104

דפני א (עורך) 1986 סחלביים בישראל – מחקרים חדשים. רותם: כתב עת לנושאי שדה בוטניים בארץ ישראל, מס. 19: 90-94.

כוכבא ע 2020 דבורנית לבנונית – צורת ביניים (?) בין דבורנית גדולה לבין דבורנית נאה, פורחת גם בגוש עציון. כתב-עת "כלנית", מספר 7.

נאמן ג ודפני א 1974 ההאבקה בדבורנית. טבע וארץ 16: 184-187.

שיפמן א 2017 סחלבי הבר בישראל, המדריך המלא. הוצאת המחבר. מרחביה (הוצאה מחודשת רחבה לספרו משנת 2009).

שיפמן א וגולן ע 2019 דבורנית חרטומנית ת.מ. החרמון – מין חדש לישראל. כתב-עת "כלנית" מספר 5.

שיפמן א 2020 דבורנית גדולה, דבורנית נאה ומה שביניהן. כתב-עת "כלנית", מספר 7.

———————————————

Delforge P 2006 Orchids of Europe, North Africa and the Middle East. A & C Black, London

Delforge P 2016 Orchidees d' Europe d' Afrique du Nord et du Proche-Orient

Shifman A 2011 *Ophrys umbilicata subsp. beerii* Shifman Journal of European Orchids, 43: 412 .

Zissis A and Spyros T 2017 ATLAS of the Greek. Orchids volume 2, The genus Ophrys. Mediterraneo edition.

==========

כל הזכויות שמורות ל"כלנית" ©

לציטוט: אסף שיפמן 2021 מיהי דבורנית בארי Ophrys umbilicata ssp. beerii ?.

כתב-עת "כלנית", מספר 8.

==========